

Michal Žilinský ako organizátor a činiteľ Uhorskokrajinského slovenského vzdelávacieho spolku (MTKE)*

BERNADETA OTTMÁROVÁ

Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Michal Žilinský bol predstaviteľom uhorskej historiografie a politickej scény dualistického obdobia v Uhorsku. Pôvodom dolnozemskej Slovák sa stal členom Matice slovenskej, ale jeho meno je predovšetkým spojené so vznikom *Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület* (Uhorskokrajinského slovenského vzdelávacieho spolku) v Budapešti, funkciou tajomníka v Spolku pre archeológiu a dejiny osvety v Békešskej župe a redigovaním jeho Ročenky (*Békésvármegyei Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve*) a ďalších spolkov a inštitúcií. Svoje historické diela, popularizačné práce a učebnice písal väčšinou po maďarsky. Ako historik bol členom viacerých spoločností, vrátane Uhorskej akadémie vied. Po učiteľskom pôsobení na gymnáziu v Sarvaši sa stal poslancom za Liberálnu stranu, hlavným županom najprv Čongrádskej, neskôr Zvolenskej župy. Jeho kariéra vyvrcholila postom štátneho tajomníka ministerstva kultu. Okrem toho bol aj významným činiteľom evanjelickej cirkvi v Uhorsku, napokon jej generálnym dozorcem.

Obdobie dualizmu charakterizovali razantné maďarizačné postoje a akcie voči Nemaďarom a hoci Žilinský zásadne vystupoval ako predstaviteľ vládnej strany, predsa podľa neho podobné ataky a nepokoje vznikali najmä kvôli fóbiám z tzv. panslavizmu a mánii pranierovať všetko takto označené. Slovenskí národní činitelia viackrát boli označení ako panslávi, čo M. Žilinský jednoznačne odmietol. Podľa neho panslavizmus ako taký možno existuje iba v slovenskej literatúre. Poznámene, že ako aj teraz, tak i v budúcnosti napr. i na konventoch budú isté národnostné trenice, čo pokladal ale za prirodzené, lebo mnohorečové Uhorsko sa rozprestiera od Tatier až po Slavóniu. Ako M. Kmeť konštatoval, Žilinského postoje v národnostnej otázke boli nepochybne

---

* Štúdia bola vypracovaná v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0606/11.

ambivalentné. Zriedka, hoci v zásadnej miere, ale predsa oponoval maďarizačným tendenciám.¹

Pre Michala Žilinského ako dolnozemského (čabianskeho) Slováka (1838 – 1925) počas jeho štúdií, prvého zamestnania, etablovania v miestnej honorácii a na poli historiografie nevyhnutne sa objavila dilema etnickej príslušnosti a proklamovaného uhorského/maďarského patriotizmu. Väčšina vplyvných predstaviteľov slovenskej dolnozemskej inteligencie začala presadzovať – ako uviedol Miroslav Kmeť – tzv. dvojtitú identitu: etnickú slovenskú a „vlasteneckú“ uhorskú (maďarskú), sprevádzanú dvojazyčnosťou. To znamená, že používali slovenčinu a bibličtinu v súkromnej a cirkevnej sfére, avšak maďarčinu vo sférach administratívy, politiky, verejných prejavoch, vedy a osvety.² U M. Žilinského ako historika z Dolnej zeme môžeme najvýraznejšie vidieť príklon k ideám uhorského vlastenectva. Jednoznačne podporoval a vystupoval za harmonické spolunažívanie rôznych etníc nielen v Békešskej župe. Jeho prerod z matičiara na „lojálneho Slováka“ a formálne maďarského historika a politika je nepochybne zaujímavý, ale aj vysvetliteľný – prostredím, rodinnou atmosférou, príslušnosťou k inteligencii a župnej honorácii, uhorskej provládnej politickej (ale aj odbornej historickej) societe a zrejme i kariérnymi ambíciami.

Ak sa pozrieme na činnosť Michala Žilinského – uhorského politika, štátneho úradníka, svetského funkcionára evanjelickej cirkvi a historika – z hľadiska ideí slovenského národného hnutia, tak bol nepochybne kontroverznou postavou. Napríklad proti zrušeniu Matice slovenskej neprotestoval, hoci bol jej členom od roku 1872 a prispel i do *Letopisu Matice slovenskej*.³ Dokonca bol aj členom komisie, ktorá mala na starosti zhabanie matičného majetku.⁴

Proti opakovaným snahám slovenských národovcov dosiahnuť obnovenie Matice postavila vláda plán údajne apolitického kultúrneho spolku „pre slovenský ľud“, ktorý by stál mimo úsilí slovenských národnoemancipačných snáh. Išlo hlavne o elimináciu martinského centra slovenského národného hnutia. Navyše mala vláda k dispozícii matičný

¹ KMEŤ, M.: *Historiografia dolnozemskej Slovákov v 19. storočí*. 2010, s. 202.

² KMEŤ, M.: *Historiografia ...* 2010, s. 189.

³ Predpokladám, že sa členom Matice stal hlavne pod vplyvom svokra Ludevíta Haana.

⁴ KMEŤ, M.: *Historiografia ...* 2010, s. 77-81.

majetok, ktorý mohla využiť. Takto sa spolok konštituoval v roku 1885 pod názvom Uhorskokrajinský slovenský vzdelávací spolok (*Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület / MTKE*), ktorý mal svoje sídlo v Budapešti.

K najaktívnejším presadzovateľom vzniku provládnej slovenskej inštitúcie patrili sám Michal Žilinský. Na ustanovujúcej schôdzi sa zúčastnili všetky významné osobnosti spoločenského života Horného Uhorska, župani, poslanci snemu a vládni úradníci. Za predsedu spolku bol zvolený György Császka (Juraj Čáska), vtedy spišský biskup (neskoršie kaločský arcibiskup), za podpredsedu podžupan Zvolenskej župy barón Béla Radvánszky (Belo Radvanský) a tajomníkom sa stal poslanec parlamentu Mihály Zsilinszky (Michal Žilinský), ktorý fakticky riadil organizačné, hospodárske a finančné záležitosti spolku, keďže predseda Čáska do činnosti spolku prakticky nezasahoval. Medzi členmi spolku bolo viacero poslancov, hornouhorských aristokratov a mnohí figurovali aj vo FEMKE, čiže maďarizačné ciele boli do značnej miery zjavné.

Hlavným proklamovaným cieľom spolku (podľa stanov) bolo: *„...literárnymi prostriedkami pracovať na duševnom a mravnom pozdvižení slovenského obyvateľstva krajiny uhorskej. Všetky politické a náboženské predmety z oboru spolku celkom sú vytvorené. Údovia spolku sú a) zakladajúci, b) riadni a c) podporujúci. Vydania spolkové sú slovenskou rečou písané buď pôvodné diela, buď preklady. Posledné budú volené z literatúry uhorskej a iných vzdelávacích národov, a to z najlepších ľudových diel oboru dejepisného, prírodopisného, všeobecno- a poľnohospodárskeho, priemyselného, sociálneho a beletristického, - pri čom hlavnia váha kladená bude na vydávanie pochopu ľudu primeraných, náboženskomravných diel, hospodárskych príručných knížiek a poučných kalendárov“*.⁵ V podstate išlo o presadenie vládnej politiky odlišného smerovania než martinské centrum slovenského národnomancipačného hnutia – prostredníctvom kultúrnej a osvetovej činnosti.

Spolok disponoval vlastným periodikom s názvom *Vlasť a Svet*,⁶

---

⁵ Evangélikus Országos Levéltár (EOL), Budapest, fond: Zsilinszky Mihály, 332/17 šk. (Nemzetiségekértés / Feljegyzés a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület / Társulatról).

⁶ Noviny *Vlasť a Svet* 3. januára 1897 zverejnili výzvu na členov do *Uhorskokrajinského slovenského vzdelávacieho spolku*. No viny vtedy oslavovali dvanaście výročie existencie. Svoje

ktoré najprv vychádzalo každé dva týždne, neskôr ako týždenník, a ročenkou *Nový Domový Kalendár*. V neposlednom rade spolok – nepochybne s hungarofilským zámerom – sa venoval aj prekladom diel maďarských autorov do slovenčiny, napríklad Jánosa Aranya, Móra Jókaiho, Kálmána Mikszátha. Keď v roku 1889 Žilinského zvolili za hlavného župana Čongrádskej župy, abdikoval na funkciu spolkového tajomníka. 12. júna 1889 valné zhromaždenie odsúhlasilo Žilinského rozhodnutie. Béla Radvánszky, ktorý doteraz bol zástupcom tajomníka, tiež informoval o svojom vystúpení zo spolku. Vďaka tomu kroku Žilinský, už ako hlavný župan Čongrádskej župy, následne bol zvolený za podpredsedu spolku. Na tomto poste zotrval až do roku 1907 a v liste o svojom kroku informoval aj vtedajšieho predsedu spolku Farkasa Radnaia, banskobystrického rímskokatolíckeho biskupa. V liste sa Žilinský vyjadril nasledovne: „*Myslím si, že mojou 30-ročnou neúnavnou prácou som splnil svoju povinnosť na pôde Spolku tak ako jeho tajomník, ako aj jeho podpredseda.*“ Člen spolku Lajos Lehotzky, sudca kráľovskej kúrie, s uznaním zhodnotil Žilinského prácu a so smútkom skonštatoval jeho vystúpenie z aktívnej činnosti v spolku.⁷

Vážnym problémom uhorskej historiografie nepochybne je určiť kam autora zaradiť z etnického/národného hľadiska, lebo mohol písať hlavne po maďarsky alebo zastávať vysoké politické funkcie, čo veľmi výstižne charakterizuje spoločenskú, kultúrnu, politickú i vedeckú činnosť Michala Žilinského. Napriek týmto skutočnostiam ho predsa zaraďujeme aj do maďarskej historiografie a aj medzi slovenských dolnozemských intelektuálov, lebo mal slovenský etnický pôvod a slovenský

11-ročné pôsobenie v vyhodnotili nasledovne: „*Naša úloha sa nezmenila. Akou vytrvalosťou sme doteraz pracovali, takou budeme pracovať aj na budúce, ba ešte aj napneme svoje sily, aby sme svojmu povolaniu čím lepšie zodpovedali. My nebudeme prázdnyma rečmi ľud mámiť a zaslepovať, ale sa budeme vždy pridržať čistej pravdy, lebo len pravda vedie k blahu.*“ Ďalej pokračovali, že naďalej budú zverejňovať len také články, ktoré obsahujú niečo zábavné a poučné. V neposlednom rade budú s pozornosťou sprevádzať udalosti, ktoré sa dejú doma aj vo svete. Pri týchto všetkých informáciách upozornili čitateľov, že doterajšie farebné zobrazenia už nebudú. Obrázky v každom čísle budú čierno-biele, ale v každom štvrtroku každý odberateľ dostane jeden farebný obraz, ktorý bude vhodný aj do rámu. Po dáva aj informácie, že členovia Spolku ročne zaplatia 1 zl. ako členský poplatok, za čo dostanú časopis *Vlast a Svet* a ako členskú „patričnosť“ k tomu aj *Nový Domový Kalendár*. Uviedli aj spôsob zaplata finančného sponzorovania. *Vlast a Svet*, roč. 12, č. 1. (3. januára 1897).

⁷ EOL, Budapest, fond: Zsilinszky Mihály, 332/17 šk. (Feljegyzések).

materinský jazyk a v neposlednom rade síce zriedka, ale predsa publikoval a korešpondoval aj po slovensky.⁸ Pri týchto kritériách môžeme skonštatovať isté odlišnosti v prejavoch národnostnej a etnickej príslušnosti. Na M. Žilinského sa obracali niektorí Slováci s rôznymi problémami, týkajúcimi sa cirkevných evanjelických tém, v školskej oblasti, ale aj slovenskej kultúrnej, resp. národnej problematiky. K vzájomnej korešpondencii medzi Pavlom Mudroňom a Michalom Žilinským došlo napríklad pri založení spolku pre slovenské interkonfesionálne gymnázium.⁹

Predseda Slovenskej národnej strany Pavol Mudroň sa obrátil na Žilinského s prosbou, aby budovu zaniknutého patronátneho gymnázia odovzdali martinskej evanjelickej cirkvi a aby odstránili aj zapečatenie, ktoré nevediac z akého dôvodu vydali na budovu. Pavol Mudroň už šesť rokov súril riešenie prípadu, ktorý sa iba rok predtým konečne dostal na ministerstvo školstva a náboženských záležitostí. Dotyčné úrady však stále odmietali prípad riešiť, preto Mudroň prosil o pomoc M. Žilinského, ktorý mal postupne k dispozícii viacero dokumentov relevantných k tejto záležitosti.¹⁰ Napokon ani jemu samému sa nepodarilo vec pozitívne vyriešiť.¹¹

---

⁸ KMEŤ, Miroslav: *Jazyk a obsah korešpondencie dolnozemskej slovenskej inteligencie v 19. storočí*. In: Uhrinová Alžbeta – Tóth Alexander Ján (ed.): *Slovenčina v menšinovom prostredí II. Békešská Čaba*. VÚSM, 2008, s. 272.

⁹ Myšlienka zriadiť interkonfesionálnu strednú školu vznikla po neúspechu akcie na najvyšších fórach ev. cirkvi v roku 1890, ktoré sa pokúsili založiť slovenské evanjelické gymnázium v Martine. Nové gymnázium malo mať sídlo v Martine a riadilo by sa príslušnými právnymi normami pre verejné gymnáziá. Povinnými predmetmi mala byť aj maďarčina a nemčina, pričom dejiny maďarskej literatúry a dejepis Uhorska by sa prednášali v maďarčine. Vládne kruhy sa však kategoricky postavili proti jestvovaniu slovenského gymnázia. Pavol Mudroň ako predseda dočasného gymnaziálneho výboru predložil ministerstvu vnútra žiadosť o schválenie stanov v Spolku na založenie interkonfesionálneho gymnázia s vyučovacou rečou slovenskou, pritom stanov vypracovalo 60 známych slovenských osobností. Spolok však nezískal povolenie na činnosť. KOVÁČ, Dušan a kol.: *Kronika Slovenska 1*. Bratislava: Fortuna Print, 1998, s. 586.

¹⁰ Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU), Martin, sig. A 1749.

¹¹ *Pravidlá spolku pre založenie interkonfesionálneho gymnázia s naukoslednou rečou slovenskou* boli v 16 bodoch vydané v Turčianskom Svätom Martine 23. augusta 1895. Z nich vyberáme: „Cieľ spolku je založenie interkonfesionálneho gymnázia s naukoslednou rečou slovenskou, a aj za ňu, zakiaľ sa potrebná základina ku tomuto cieľu sossbiera, podporovanie chudobných, mrav-

Pavol Mudroň sa obrátil s prosbami nielen na Michala Žilinského, ale aj na ministra Károlya Khuen-Héderváryho, od ktorého očakával riešenie v slovenskej otázke, ako napríklad pri ľudových a stredných školách a Matici slovenskej. Poukázal na skutočnosť, že slovenské deti v ľudových školách by sa mali vzdelávať vo svojom materinskom jazyku, lebo slovenskí ľudia na dedinách bývajú blízko jeden druhému a nepoužívajú nijaký iný jazyk okrem slovenského. Maďarčinu počujú iba na školách, kde sa to učia naspamäť, aby to mohli cez prázdniny zabudnúť. Jednoducho nie je to efektívne, lebo po maďarsky sa nenaučia a aj z ostatných predmetov tiež málo vedia. Ako príklad P. Mudroň uviedol trenčianskych drotárov, ktorí vedia po anglicky, nemecky, francúzsky atď., ale nie preto, lebo sa to naučili v škole, ale jednoducho ich práca si to vyžaduje. Preto nie je potrebné nikoho nútiť, aby sa naučil jazyk, ktorý nie je preňho potrebný. Keď si to život od nich vyžaduje, tak sa ľudia naučia cudzí jazyk. Zmienil sa aj o slovenských stredných školách, ktoré uhorská vláda dala zatvoriť. Ako zaujímavosť spomenul slovenskú učňovskú školu v Turčianskom Svätom Martine, ktorá vďaka priemyselníkom ešte fungovala, ale ako vyučovací jazyk slovenčinu zakázali. Ako negatívum uviedol, že Maďari, Nemci, Rumuni a Srbi disponujú svojimi školami, ale Slováci nie a ešte aj tie čo mali, tak boli zatvorené. V neposlednom rade sa zmienil aj o Matici slovenskej, ktorá bola tiež obžalovaná a následne zatvorená. Ako riešenie navrhoval založenie toľkých slovenských škôl, koľko je potrebných a v prípade Matice, aby jej činnosť bola obnovená a majetok jej bol vrátený.¹²

---

ných a pilných slovenských študujúcich mladíkov. Cieľ tento spolok bude sa usilovať dosiahnuť sbieraním peňažných prostriedkov.“ Na margo členstva spolku bolo v stanovách uvedené: „Prijme sa a akýkoľvek, ku tomuto cieľu obetovavý obsah, od kohokoľvek, pod korunou svätejšťefanskou obydleného. Avšak kto chce byť zakladateľom toho gymnásia, musí prispieť najmenej 100, t. j. jedno sto zlatými r. č., buďto razom, alebo v ročných, najmenej 10-zlatových čiastkach.“ Ďalšie body sa zaoberali o tvorení gymnázia, pričom najprv by sa mali otvoriť len nižšie stupne gymnázia. Sídlo školy mali určiť zakladatelia vtedy, keď sa nazbierajú dostatočné financie. Za pokladníka spolku si zvolili Andreja Halušku, ktorý bol každoročne povinný vyúčtovať výdavky z minulého roku (pokladník po dliehal každoročne v oľbe). „*Sosvolávaním každoročného shromaždenia a zavedením potrebných krokov u vysokej vlády poveruje sa Pavel Mudroň, na prípad a kejkol'vek prekážky ten, koho on k tomu písomne splnomocní, poťažne tohoročný pokladník. Stanovy gymnásia určí tiež shromaždenie zakladateľov, keď sossbiera sa dostatočná základina.*“ EOL, Budapest, fond: Zsilinszky Mihály, 332/17 šk. (Nemzetiséigikérdés).

¹² EOL, Budapest, fond: Zsilinszky Mihály, 332/17 šk.

Zachovala sa časť korešpondencie, v ktorej Žilinský mal vo svojich plánoch ambíciu zapojiť do činnosti MTKE aj známych predstaviteľov martinského centra. Tí však kritizovali predovšetkým fakt, že spolok hmotne účinkoval zo zhabaného majetku Matice, a taktiež pochybovali o činnosti spolku, keďže v ňom prijali členstvo aj známymi maďarizátormi – napríklad Béla Grünwald či Béla Radvánszky.¹³

O snahách M. Žilinského získať pre spolok významné osobnosti slovenského života svedčí aj po slovensky koncipovaný list adresovaný Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému zo dňa 10. mája 1885, v ktorom ho vyzval na spoluprácu s nasledujúcimi slovami: „*Váš a náš cieľ je ten istý, t. j. literárnymi prostriedkami jak duševne, tak mravne náš slovenský ľud pozdvihovať a vzdelávať. Vy Ste dosiaľ výlučne na tomto ciele pracoval, v nás najdte úprímných spojencov, ktorí bez okolkov, bez každej vedľajšej myšlienky za tým samým cieľom sa ženiete. Láska k rodnému jazyku shoduje sa sláskou k uhorskej vlasti, a práve preto úfam, že svorne s nami pracovať ráčite, aby sme spojenými silami tým ľahšie došli cieľa. Súčasne osmelujem sa Vám zaslať i podpisný hárok v tej nádeji, že pred očima majúc podporovania skutočne hodný cieľ, nielen sám za člena pristúpiť, lež spolok i v kruhu Vašich známych odporúčať ráčite.*“¹⁴ S. H. Vajanský tejto ponuke spolupráce nemohol vyhovieť, lebo činnosť spolku vzbudzovala pochybnosti, predovšetkým čo týkalo spolupráce s vyššie spomínanými maďarizátormi. Žilinský korešpondoval s Vajanským korektne aj neskôr, ale už po maďarsky.¹⁵ Vajanský ako jeden z hlavných predstaviteľov nemohol kladne reagovať, avšak napríklad Samuel Štefanovič¹⁶ prejavil záujem o spoluprácu s M. Žilinským.

---

¹³ Do uhorskej historiografie vstúpil početnými štúdiami, ktoré uverejňoval najmä v periodikách *Századok, Archeológiai Értesítő, Történelmi Társaság* a *Turul*. Venoval sa najmä dejinám šľachtických rodov. „Výskum dejín rodu v ním ako zväzok voči predkom a o otázku národného významu. Dôrazne však vystúpil proti pretrvávajúcim povestiam a mýtom o pôvode uhorských šľachtických rodov.“ MALINIÁK, Pavol: *Béla Radvánszky (1849-1906) a jeho bádateľské aktivity v oblasti rodových dejín*. In: ŠÍŠMIŠ, M. (zost.): *K dejinám genealogického výskumu na Slovensku*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2007, 36-38 s.

¹⁴ SNK – ALU, Martin, sig. 138 K 3.

¹⁵ Napr. list z 2. 9. 1910 (preklad: PETRUS, Pavol: *Korešpondencia S. H. Vajanského*, II. zv., 1972, s. 534-535).

¹⁶ Samuel Dobroslav Štefanovič (1822 – 1910) patril k popredným predstaviteľom slovenského národného hnutia, v revolúcii dôstojník slovenského dobrovoľníckeho zboru, spolu-

Samuel Štefanovič zastával v tom čase negatívny postoj voči „martinčanom“, ktorí odmietali jeho radikálnejšie postoje. Proti politike martinského centra a neskôr i hlasistov postavil vlastný politický program, ktorý načrtol aj v listoch Žilinskému. Listom z 10. 1. 1886 odpovedal Žilinský Štefanovičovi na jeho predchádzajúci list, pričom reagoval na problematiku vydávania *Slovenských novín*, ktorých zodpovedným redaktorom bol Anton Zátopek a Žilinský ho označil ako „dôveryhodného svetského muža“. Štefanovičovi vysvetlil, že Zátopek je úradníkom, ktorý sa rád zaoberá redigovaním a „je úprimným priateľom slovenského ľudu rozmýšľajúceho vlastenecky“. Žilinský v liste tiež napísal, aby Štefanovič neveril tomu, že sily okolo týchto novín sa chcú dohodnúť s „Martinčanmi“, ale polemiku s nimi budú viesť len vtedy, ak pôjde o závažnejšiu záležitosť.

Ďalej M. Žilinský zdôraznil svoje úsilie o vydávanie novín pre „našich krajanov z Horniakov“. Neľutoval vraj ťažkosti, prekážky a finančné výdavky, aby ponúkol možnosť k uplatneniu duševných síl dobrých vlastencov. Dočasne vraj Štefanoviča nemohol privítať v radoch stálych riadnych spolupracovníkov kvôli jeho protivníkom, zatiaľ by mal preto prispievať anonymne alebo pod pseudonymom. Odporúčal mu, aby bol trpezlivý a vytrvalý. Nemal by dlho uvažovať nad prostriedkami (ktoré vedú k cieľu), ale treba vraj tvrdo pracovať – to nech je Štefanovičovým heslom.¹⁷ 22. januára 1886 znovu M. Žilinský napísal list s výzvou, aby prispel do „našich“ novín anonymne alebo pod pseudonymom. V závere listu vyslovil pranie, aby Štefanovič tie „zlé“ *Slovenské noviny* naplnil svojimi dobrými článkami.

Zaujímavé sú tiež Štefanovičove náhľady prezentované v liste M. Žilinskému z 10. decembra 1886. Chválil *Nový Domový Kalendár* a zdôraznil, že ak má slovenský vzdelávací spolok niečo dosiahnuť, musí mravne a hmotne „zdrviť“ tzv. martinčanov. Žilinskému sa Štefanovič zmienil o svojej radosi nad tým, že vznikol MTKĚ, „opačný“ spolok oproti martinskej strane. Podľa neho MTKĚ musí ísť o to, aby sa väčšina slovenského národa, teda ľud, stala organickou zložkou uhorského

---

iniciátor memorandového zhromaždenia, ako tzv. pansláv bol perzekvovaný úradmi, no bol aj vo výraznej názorovej opozícii voči martinskému centru.

¹⁷ SNK – ALU, Martin, sig. A 1719.

obyvateľstva.¹⁸

Obaja, teda Žilinský aj Štefanovič, sa zhodli na tom, že Slovákom je predovšetkým potrebná osveta. Treba vraj pôsobiť priamo na ľud a ignorovať „martinčanov“, pretože ak sa zámary majú vydať, musí sa martinská strana potlačiť, ale on si uvedomuje, že tento cieľ sa celkom nedá zapracovať do programu. Štefanovič ďalej konštatoval, že Slováci nemajú maďarskú povahu, nestačí im len školské vzdelávanie, je preto potrebné, aby vychádzal denník, ale nie typu *Národných novín*. Zdôraznil, že slovenskému ľudu netreba básne, jazykové spory, teologicko-filozofické a dejepisné dišputy, ale „veci“ potrebné pre každodenný život. Ľud treba poučať, aby rozlíšil pravdu od nepravdy, čo by malo byť najdôležitejším cieľom osvety. Preto treba v tlači čoraz viac uverejňovať články s témami z každodenného života. Podľa Štefanoviča sa národné hnutie dostalo do rúk duchovným a je vraj historickým faktom, že žiaden národ pod nadvládou kňazov sa nepostavil na vlastné nohy a ani sa tak nestane. Martinské *Národné noviny* sú podľa neho „kňazskými“ novinami a ich redaktori vraj nedokážu pochopiť, čo ľud potrebuje, a preto si myslia, že ľudu patria výlučne Biblia a pátričky. Preto pracovať pre národ by bolo potrebné hlavne so svetskou inteligenciou. Štefanovič napokon zdôraznil, že on do *Národných novín* písať nebude a s tými „kňazmi“ spolupracovať nemôže.¹⁹ Samuel Štefanovič v korešpondencii s M. Žilinským svojou príkrú kritikou politiky martinského centra národnoemancipačného hnutia nepochybne zveličoval, prežívajúc vlastné subjektívne problémy. Michalovi Žilinskému Štefanovičove názory a postoje vo veci MTKE a vzťahu k Slovenskej národnej strane (SNS) určite, najmä v tom čase, konvenovali. Štefanovič vystupoval s aktívnou koncepciou politickej činnosti, ktorú sa pokúsil prezentovať vo vlastnom časopise *Svetlo*.²⁰ Viaceré Štefanovičove názory predstavovali zaujímavé a racionálne podnety pre činnosť národného hnutia, avšak pre vypäté osobné vzťahy len ťažko mohli byť v martinských kruhoch akceptované.²¹ Žilinský sa, prirodzene, pokúsil získať S. Štefanoviča na svoju

---

¹⁸ SNK – ALU, Martin, sig. A 1511.

¹⁹ SNK – ALU, Martin, sig. A 1511.

²⁰ Vydal však len 5 čísel v máji až septembri 1887.

²¹ KMEŤ, Miroslav: *Poznámky k miestu Michala Žilinského v kontexte slovenských národných dejín*. In: *Acta historica Neosoliensia* 9 / 2006, s. 107.

stranu a využiť ho proti martinskému centru. Korešpondencia Žilinského so Štefanovičom odzrkadľovala jeho zámery a taktiku pri získavaní publicistickej alebo literárne činných Slovákov na svoju „vlasteneckú“ stranu.

O spoluprácu Žilinský požiadal aj historika a archívára Pavla Križka, ktorého nasledujúcimi slovami po slovensky povzbudil v liste z 11. mája 1885: *„Som presvedčený, že i Vážnosti blahobyť slovenského ľudu na srdci leží a práve preto obraciam sa na Vás s tou úctivou prosbou, aby Ste tento náš vznešený cieľ jak duševne, tak i hmotne podporovať ráčil. – Poznajúc Vaše účinkovanie na poli historickej literatúry, úctive Vás prosím, aby Ste mi v slovenskej reči písané historické články, rozprávky, dokumenty a denníky zaslať ráčil. – Náš spolok práce toho druhu vďačne vydá a spisovateľa primerane honoruje.“*²² List uzavrel poznámkou týkajúcou sa podpisového hárku, na základe ktorého sa stane členom, ale má i odporúčať spolok a jeho činnosť v kruhu známych.

Zaujímavosť korešpondencie spočíva i v jej slovensko-maďarskom ráze. Všetky listy adresované Michalom Žilinským Pavlovi Križkovi sú koncipované v maďarskom jazyku. Výnimku tvorili prvý list, v ktorom Žilinský oslovil Križka, aby sa stal členom slovenskej vzdelávacej spoločnosti a druhý list s poďakovaním za Križkovu ochotu.

Križko potvrdil svojim podpisom členstvo v spoločnosti, o čom informoval v liste z 3. júla 1885: *„...lebo som úprimne presvedčený, že i slovenský ľud toho podnetný, aby sa vzdelával a že potrebuje ešte mnoho času a práce...“* Na druhej strane s ľútosťou konštatoval, že sa ostatní k členstvu postavili odmietavo.²³ Michal Žilinský s radosťou prijal správu Pavla Križku, preto s veľkým uspokojením reagoval na jeho snahu týkajúcu sa literárneho napomáhania spolku: *„Pri tejto príležitosti ráčte mi dovoliť, abych Vás úctive poprosil, by Ste do jeseni – koniec septembra – nejakú historickú prácu napísal, ktorú bych rád hneď v prvom diele nášho spolku vydal, lebo naším hlavným cieľom je, aby sme náš letopis dobovými historickými prácami spravovali vzácnym. Taktiež s radosťou bych prijal – jestli Vám k dispozícii stoja – niekoľko latinských, zvlášte slovenských listín všeobecného záujmu, ktoré by sa na slovenský ľud vzťahovali.“*²⁴ Michal Žilinský dňa 10.

²² Slovenský národný archív (SNA), Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

²³ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

²⁴ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

októbra 1885 poslal pre Pavla Križku pamätnú listinu, v ktorej oznámil, že „*Vysokocentný Pavel Križko, s úctou upovedomujeme, že je za riadneho člena slovenského vzdelávacieho spolku prijatý.*“²⁵

Pavel Križko mal záujem vydávať svoje práce pod egidou slovenského vzdelávacieho spolku, preto nadviazal spoluprácu so Žilinským. Podľa zachovanej korešpondencie pripravovali na vydanie dielo pod názvom *Melanchton-félelevelék* (Melanchtonove listy, 1903). Žilinský v liste písanom v maďarskom jazyku schválil Križkov návrh, podľa ktorého *Melanchtonove listy* by mal vydať Lutherov spolok, ktorý považoval za poctu, že listy a odborný komentár k nim môže vydať. Žilinský bol presvedčený, že celý evanjelický svet sa poteší. Ale upozornil P. Križka, že Melanchtonove slávnosti sa uskutočnia v nasledujúcom roku, čiže v strede februára 1897, preto sa musia s vydaním diela ponáhľať. Apeloval nato, aby kópiu s hodnovernými nemeckými vysvetlivkami mu poslal do Nového roka, resp. do 15. januára, kvôli čím skoršiemu vytlačeniu. Žilinský sa dopredu dohodol s Danielom Bachátom, že *Melanchtonove listy* vydajú aj s nemeckými, maďarskými a slovenskými vysvetlivkami. Uvažovali, že Melanchtonov životopis v slovenskom jazyku napíše biskup Bedrich Baltik. V samostatnom zošite mali byť vydané nemecké a maďarské historické vysvetlivky. Do maďarského jazyka *Melanchtonove listy* mal preložiť sám Michal Žilinský na základe nemeckého alebo slovenského textu.²⁶ Križko povzbudený slovami Žilinského sa hneď dal do práce – najskôr na nemeckej verzii *Melanchtonových listov*. Súčasne predkladal i prácu *A körmöczbányai iskolák története* (História kremnických škôl) s tromi prílohami, ale domnieval sa, že by bolo dobré pridať aj abecedný zoznam osobných mien a topografických názvov (pridať menný index považoval za veľmi dôležité).²⁷

8. februára 1897 Žilinský informoval Pavla Križka, že *Melanchtonove listy* sú už viac-menej hotové a budú zaslané členom Lutherovho spolku. Do Nemecka malo ísť 1000 kusov. Žilinský len dúfal, že ľudia o ne prejavia záujem – ako o maďarskú, slovenskú, tak aj o nemeckú verziu. Ohľadom *Melanchtonových listov* Žilinský už vyzval pokladníka, aby príslušný honorár Križkovi poslal. V prípade práce *A körmöczbányai*

²⁵ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

²⁶ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

²⁷ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13. List zo dňa 30. decembra 1896.

iskolák története (História kremnických škôl)²⁸ Žilinský napísal, že ju poslal Sándorovi Szilágyimu, členovi historickej komisie, ktorý ho ďalej poslal dvom pracovníkom, aby napísali k tomu odborné hodnotenie. Podľa Žilinského má sa očakávať bezpochyby kladné vyjadrenie – a teda v tom prípade bude súriť jeho vydanie, aby Križko,²⁹ ktorý už tak veľa cenných štúdií napísal a prispel do spolkovvej činnosti, dostal svoj zaslúžený honorár.³⁰

Križkova práca – *História kremnických škôl* – dostala v zásade pozitívne hodnotenie od členov historickej komisie akadémie, keďže bola podľa ich odborného názoru veľmi cenná a zaslúžila si, aby bola vydaná, ale nie v predloženej podobe. Totiž jeden člen poroty, ako Žilinský ďalej napísal, navrhol po dohovore s autorom isté časti prepracovať.³¹ Neskôršie podľa listu z 30. mája 1898 bolo zrejmé, že Križko bol informovaný o priaznivých posudkoch oponentov, no s odstupom niekoľkých mesiacov Žilinského požiadal o správu, „čo sa stalo so spomenutým mojím dielom“. Križko tiež napísal o zámere spracovať dejiny bývalej Zvolenskej veľžupy, preto mal záujem o vzájomný rozhovor, keďže Žilinský sa touto tematikou tiež zaoberal.³²

Žilinský a Križko nekorešpondovali medzi sebou iba ohľadom historiografie, vydávaní publikácií atď. Zachoval sa aj list zo dňa 9. júla 1898, v ktorom sa Križko na Žilinského obrátil o pomoc v súkromnej veci. Išlo mu o pomoc v záležitosti prijatia Ludmily, dcéry svojho švagra Jána Marcseka, na učiteľský ústav. Ludmile poslali späť jej prihlášku v sprievode osobitného listu, v ktorom ju direktorka bratislavskej štátnej

²⁸ Časť práce – *A körmöczbányai iskolák története 1370-1674-ig* – vyšla r. 1896.

²⁹ Pavol Križko so svojimi dobre dokumentovanými štúdiami z histórie Kremnice prispieval aj do novín *Slovenské pohľady*. Jeho dejiny slobodného kráľovského a hlavného banského mesta Kremnica (*Geschichte der königlichen freien Hauptbergstadt Kremnitz*) z roku 1874 sú prvou slovenskou mestskou monografiou, napísanou na základe dochovaného archívneho materiálu. Dielo nesporne disponuje bádateľským prínosom, ktorý presahuje rámec miestnych dejín. Križko sa nezaoberal iba Melanchtonovými listami, teda dejinami protestantskej cirkvi, ale napísal a spracoval históriu rímskokatolíckej cirkvi v Kremnici (*Geschichte der römisch-katholischen Kirchengemeinde in Kremnitz, 1884*). Prostredníctvom spomenutých diel sa jednoznačne začlenil do cirkevnej historiografie. KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. 1997, s. 348.

³⁰ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

³¹ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

³² SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

prípravky informovala, že kvôli svojmu veku – ešte nedovršila 16 rokov – musí dostať od najvyššieho ministerstva rozhodnutie „odpustenia veku“. Po Žilinského intervencii bola Ľudmila na bratislavský učiteľský ústav prijatá.³³

Pozoruhodný je aj list z roku 1899, ktorý poslal Michal Žilinský Mieroslavovi Kovalevskému, ev. farárovi v Ružomberku, v ktorom mu poďakoval za prácu pod názvom *A rózsahegyí evangélikus egyháztörténelme* (História evanjelickej cirkvi v Ružomberku, 1898). Žilinský ho informoval, že si prelistoval dielo a niektoré časti si aj prečítal. Vyslovil pochvalu, aké by to bolo dobré a užitočné pre históriu evanjelickej cirkvi, keby všetci farári dokázali zostaviť dejiny svojich farností.³⁴

Zachovaná korešpondencia predstavuje významný zdroj poznania súkromného života ľudí, ale aj iný pohľad na ich spoločenskú, kultúrnu či inú angažovanosť. Inak povedané odhaľuje ich individualitu. Aj tento skromný výber zo zachovanej korešpondencie M. Žilinského s predstaviteľmi slovenského kultúrneho života (viažucej sa k obdobiu 1885 – 1898) vypovedá jednak o jeho snahách (i metódach ako presvedčanie či manipulácia)³⁵ zaangažovať ich na činnosti Uhorskokrajinského slovenského vzdelávacieho spolku, jednak o postojoch slovenských dejateľov, z ktorých predstavitelia martinského centra nepodľahli Žilinského ponukám k spolupráci, pritom ďalší – teda S. Štefanovič a P. Križko – spoluprácu ochotne prijali. Konštatujem, že v prípade Štefanoviča išlo o zjavne subjektívne príčiny, kým u Križka najmä úsilie publikovať svoje práce, prípadne aj istá spoločenská konformnosť. Zaujímavou črtou korešpondencie je aj použitý jazyk, ktorý tiež vypovedá o postojoch v otázke etnického či národného uvedomenia. Prevažné používanie maďarčiny v komunikácii u Žilinského ako tajomníka a podpredsedu „slovenského“ vzdelávacieho spolku je nepochybne markantným prejavom ambivalentnosti v otázke jeho vlastnej identity. V postavení politika vládnej strany, poslanca, župana, štátneho tajomníka, ale i predstaviteľa historickej obce jednoznačne vystupoval s jedinou identitou – a to

---

³³ SNA, Bratislava, fond: Pavol Križko, sig. 593/13.

³⁴ Ďalej Žilinský pokračoval, že nech dá Boh, aby čím viac duchovných nasledovalo príklad M. Kovalevského, nech dá Boh, aby ľud usilo vne čítal o bojoch našich otcov a možno by sa viac zaujímali aj o našu cirkev a jej záujmy. SNK – ALU, Martin, sig. M 48 B 67.

³⁵ Istá manipulácia je evidentná hlavne v prípade S. Štefanoviča.

uhorskou/maďarskou.

Je určite pozoruhodné, že v závere kariéry a verejného účinkovania M. Žilinský kriticky nazeral na dianie tak v cirkvi,³⁶ ako i celkove na uhorskú politiku.³⁷ Svojimi názormi vyjadril zjavný pesimizmus, ktorého zdrojmi, myslím, boli únava a rezignácia na jeho úsilia po zmieri, pokoji, spravodlivých rozhodnutiach, po eliminácii ľahostajnosti vo viere, prospechárstva a neutíchajúceho šovinizmu v národnostnej otázke.

Michal Žilinský mal zaujímavú kariéru a prežil aktívny život. Dožil sa vysokého veku, umrel v r. 1925 ako 87-ročný dôchodca v Budapešti (kde je aj pochovaný). Narodil sa ešte pred začiatkom dualizmu, prežil celé dualistické obdobie Uhorska a zažil aj rozpad Rakúsko-uhorskej monarchie a vznik nových štátnych celkov – Československa, Maďarska a ďalších. Počas svojho života sa stále snažil byť verným občanom Monarchie – uhorským vlastencom, ale viackrát prejavil aj príslušnosť k svojmu slovenskému pôvodu, ktorá v rámci MTKÉ nebola iba deklaratívna, ako u viacerých iných v spolku. Michal Žilinský bol v prvom rade generálnym dozorcom evanjelickej cirkvi, historikom, štátnym úradníkom a až napokon politikom. Svoju evanjelickú identitu prežíval veľmi silno. Svedčia o tom jeho postoje, činnosť na rôznych úrovniach cirkvi, ako aj publikačné aktivity. Aj na pôde cirkvi Žilinský vzdoroval snahám fanatikov pranierovať iných kvôli nemaďarskej etnickej príslušnosti, a to s dôrazom na kresťanské a humanistické hodnoty.

---

³⁶ Žilinského skepsu v otázke ev. cirkvi môžeme porovnať s vyjadrením jeho súčasníka Jána Lajčiaka, ev. farára v Boci v Liptove, ktorý uvažoval do istej miery podobne ako on. Napr. napísal, že cirkev stratila kredit aj v dôsledku neschopnosti držať krok s „pokrokovým duchom času“. Najmä mnohí príslušníci inteligencie potom považovali cirkev za inštitúciu založenú na po vere, „ktorej cieľom je krotenie ľudských vášní a vedenie ľudu k tomu, a by trezlivó znášal krivdy na ňom páchané“. Lajčiak – tak ako Žilinský – videl príčiny tohto stavu v kríze vnútrocirkevného života.

³⁷ EOL, Budapešť, fond: Zsilinszky Mihály, 374/22 šk. (Zsilinszky revonatkozó újságíró).

Summary

Michal Žilinský as the administrator and functionary of the Slovak Teaching Society in the Hungarian Kingdom (MTKE)

Michal Žilinský was a representative of Hungarian historiography and political scene during the dualistic period in the Hungarian imperium. Originally he was a lowland Slovakian who adhered dual identity – Hungarian and in certain lifelong situations Slovakian. He wrote his historical works, propagative works and textbooks in Hungarian language. He was a member of *Matica slovenská*, but his name is rather connected with the creation of *Hungarian-Regional Slovak Educational Alliance in Budapest*. As a historian he was a member of several associations, including *Hungarian Academy of Science*. After pedagogical working at a grammar school in Sarvaš he had become a deputy of *The Liberal Party*, main lord lieutenant at first in Čongrád and later in the Zvolen county. His career culminated in the status as a state clerk of the ministry of culture. Moreover he was a significant functionary of evangelical church in Hungarian imperium (evangelical church's general supervisor). Basic points of analyse were all above: his social and political life, his activities between official Hungarian politics of dualistic period and Slovakian's nationally emancipatory attitudes. Essential contribution of this work is an extended heuristic basis, which provides detachment of reached conclusions in bigger certainty.